

Torsdag med THORS

20.12.84

BILJON på svenska betyder en miljon miljoner – men i amerikansk engelska är a billion bara tusen miljoner, alltså en svensk miljard. Ordning också på de astronomiska talen!
ÖRLIC är ett ålderdomligt ord – och tänk, det har även **ELEKTRONHJÄRNA** redan hunnit bli!

En frågeställare har bläddrat i ett drygt 20 år gammalt nummer av "Kalle Anka" och där hittat ordet **elektronhjärna** och undrar om det fortfarande kan användas.

För att kunna ge en närmare utredning har jag haft kontakt med TNC (Tekniska Nomenklaturcentralen) i Stockholm.

Sedan det gamla numret av "Kalle Anka" har ju tekniken gått framåt med stormsteg och i takt med de nya (allt mindre och effektivare) generationerna "elektronhjärnor" har beteckningen ändrats flera gånger. Först talade man på svenska från c. 1953 om **matematikmaskiner**, sedan om **elektroniska räknemaskiner** (populärt kallade för **elektronhjärnor**), sedan om **datamaskiner** och från 1969 om **datorer**. Ordet **elektronhjärna** har alltså fallit ur bruk.

I tyskan fanns på samma sätt till en början ordet **Elektroengehirn**, men nuförtiden används mest det engelska ordet **Computer**.

En annan läsare undrar vad den förra delen av ordet **örlogsfartyg** egentligen betyder.

Ett **örlogsfartyg** är ju ett **krigsfartyg** och den förra leden

örlogs-, som uttalas med å och har en lätt ålderdomlig klang, betecknar något som har med sjökrigsföring att göra.

Under medeltidens två sista århundraden var det plattyska inflytandet på svenskan mycket stort, för att inte säga enormt, och från det hållet lånades ordet **orlich** "krig" in och i svenskan blev det **örlich** och **örlog**.

Det holländska språket har utgått från medelplattyskan. Därför finner vi i holländskan ofta ord, som antingen påminner som sina nutida svenska motsvarigheter (lånade från plattyskan) eller kan förklara svenska ord med ålderdomlig klang. Det helt normala holländska ordet **oorlog** "krig" är ett sådant. Det är precis vårt **örlog**. "De Tweede Wereldoorlog" är det holländska uttrycket för "andra världskriget".

En tredje frågande vill veta hur det engelska ordet **billion** skall översättas till svenska.

Det gäller att se upp vid engelska räkneord, som anger mycket stora mängder. I **brittisk engelska** är **billion** vårt ord **biljon**, men i **amerikansk engelska**, som helt saknar de stora räkneorden på -ard, är **billion** vårt räkneord **miljard**. På det sättet kommer amerikansk engelska i otakt med vårt system och går från **trillion**, vårt ord **biljon**, f.ö. hand i hand med det ryska systemet. Men då rör det sig i vilket fall som helst om så astronomiska tal att många av oss känner en lätt yrsel! (F.ö. uppskattades en gång den stenrike Joakim von Ankas förmögenhet till en **fantastiljon** – ett skojigt, uppdiktat ord).

Vad beträffar räkneorden för mycket stora tal, är kanske en likadan internationell standardisering att vänta som redan ägt rum inom SI-systemet. Så avser ju förleden **nano**, såsom i **nanometer**, överallt potensen "tio upphöjt i minus nio" och **giga**, såsom i **gigawatt**, potensen "tio i nionde".

Om vi tänker på mer all dagliga mått, är det förvånande hur vi finlandssvenskar (liksom finnarna) vanligen anger avstånd i kilometer, medan rikssvenskarna för det mesta talar om **mil**! Är det så att vi här i Finland tycker om större tal mer än man gör det i Sverige?!

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

27.12.1984

SZEKSPIR är en konstigt stavad herre – som vi nog vid närmare betraktande känner rätt väl. Han dyker upp som exempel när prof. Thors i dag gör en liten rond i transkriptionens och translitterationens oländiga terräng.

En frågeställare undrar hur tillnamnet på Sovjetunionens president skall skrivas på svenska.

Frågan gäller alltså hur det ryska namnet, ursprungligen skrivet med kyrilliska bokstäver, skall skrivas. Det här är den närmaste formen av textförvandling från ett alfabet till ett annat som vi känner. Det är ju betydligt fler bland oss som kan ryska än t.ex. arabiska eller kinesiska – så har nästan alla av oss med förvåning lagt märke till, att man börjat övergå från formerna **Peking** och **Mao Tse Tung** till **Beijing** och **Mao Zedong** – fastän ändå bara en liten minoritet av oss behärskar ryska. Då ett namn från ett främmande alfabet förvandlas till bokstäver i ett annat, talar man om **translitteration**, då bokstäverna överförs tecken för tecken, och om **transkription**, då vi överför dem till närmaste motsvarighet i vår egen skrift. På en del håll sysslar man faktiskt med "inre" transkription: I polsk text, som ju skrivs med latinska bokstäver skriver man på så sätt (för att få fram det riktiga uttalet) **Szekspir** och **Szopedn** i stället för **Shakespeare** och **Chopin**, som vi är vana vid.

Då det ryska namnet på Alexander Borodins opera, "**knjaz** Igor" överförs till engelska, blir det "**prince Igor**", och därifrån vidare till svenska, blir det "**prins Igor**", vilket är fel. (Operan heter ju "**furst Igor**" på svenska, vilket vi inser, då vi direkt översätter från ryskan). På samma sätt är det med transkriptionen. Man kan inte överta ett annat språks transkription – det andra språket har andra rättskrivningsregler än vårt – utan måste förvandla namnet direkt från kyrillisk till latinsk skrift i svensk tappning, vilket dock ofta är lättare sagt än gjort.

Svaret på frågan är att vi på

svenska skriver **Tjernenko** med samma tj-ljud som i vårt **tjåra**. På finska skriver man **Tsher**, på engelska **Cher**, på holländska **Tsjer**- och på tyska **Tscher**-**nenko** osv.

Vårt tj-ljud har sitt bestämda ljudvärde och därför bör vi undvika att transkribera -tj- där det egna ljudvärdet saknas. Därför bör man hellre skriva målvaktsfantomens namn **Tretjak** än **Tretjak**, för tj-ljudet i "Tjernenko" saknas i **Tretjak**.

I svenskan har vi orden **choklad** och **charkuteri**, som bägge uttalas med sj-ljud i början. Jag har ofta funnit det olyckligt att det ryska stadsnamnet **Charkov** och ordet **kolchos** skrivs med -ch- på svenska i stället för bara med -h-, för detta har åtminstone i Sverige lett till det felaktiga uttalet "kålsjås".

En annan läsare frågar hur det finska ordet **tarra** skall översättas till svenska.

"Kårt barn har många namn." Tyvärr hör man dock i Helsingfors många svenskspråkiga direkt använda det finska ordet i sitt vardagliga tal, fastän vi har bl.a. **dekal** och **klistermärke** att välja mellan. Självföredrar jag ordet **fästa** för det finska 'tarra' (en fästa, fästana, flera fästor).

Vi finlandssvenskar är i mångt och mycket beroende av översättningar och är på sätt och vis mellan två eldar. Vi måste alltid snarast möjligt hitta en bra, tillräckligt slående svensk översättning, vilket också den gångna höstens diskussion om en lämplig motsvarighet till det finska **rötösherra** visar. Samtidigt måste vi också beakta vad man eventuellt säger i Sverige. Det är ju också därför vi motarbetar våra språkliga egenheter, **finlandismerna**, för att skillnaderna mellan finlandssvenska och rikssvenska inte skall bli för stora.

Men man kan också undra, om vi i svenskan har ord som saknas i finskan. Ett sådant är **löpsedel**, som en normal finsk medborgare saknar ord för, medan finskspråkiga journalister, försäljare i R-kiosker o.s.v. talar om "**löoppi**" inom citationstecken.

Ett år lider mot sitt slut och jag vill varmt tacka alla frågeställare för de intressanta frågor jag fått att besvara. Samtidigt vill jag önska alla läsare ett riktigt gott nytt år!

Carl-Eric Thors